

Bokskog vid
Stocklycke,
Omberg.
Foto G. Frö-
din.

Bruden på Omberg och hennes far

Av Jan-Otto Modig

Emilie Flygare-Carlén lever väl i dagens Sverige egentligen bara kvar i sin mest bekanta roman Rosen på Tistelön. Den kommer ut i ständigt nya upplagor, attraherande generation efter generation av läsare med sin blandning av kärlek, mord och karg västkustatmosfär. Men på sin tid var fru Carlén vår mest folkära författare, i själva verket en av de första som nådde ut i de breda lagren med sin böcker och som med tiden också skapade sig betydande inkomster på sitt författarskap. Bedömda med eftervärldens mått är hennes alster av växlande värde men hon tillhör otvivelaktigt litteraturhistorien och hennes personliga öden har inte undgått att intressera också senare släktled.

Vid mitten av 1800-talet ingick hon definitivt i huvudstadens "kändisvärld" och hennes förehavanden följdes med uppmärksamhet i tidens skvallerspalter. I "Stockholms Figaro" kunde man i oktober 1845 läsa en blänkare om att fru Carlén till julen skulle komma med en ny roman och att den var "en frukt af hennes resa i Öster- och Vestergötland under loppet af nästlidne sommar". Tidningen visste också berätta att romanen skulle gruppera sig kring "nägra original, som finnas i trakten och till följe deraf presentera en mängd särdeles pikanta sidor..."

En nyckelroman från Omberg

Den bok som bestods denna förledande förhandsreklam var romanen "Bruden på Omberg" — ett av Emilie Flygare-Carléns mindre kända och litterärt föga märkliga arbeten. Som exempel på en tidig art av nyckelroman är den emellertid inte utan intresse.

För en nutida läsare är romanen dock en ganska påkostande upplevelse. I bokens början konfronteras man med den unge sonen till en barsk

bruksägare i Sörmland och dennes väna maka. Sonen är en drömmare som strövar runt i skogen i stället för att enligt faderns intentioner bereda sig att överta det blomstrande bruket. För att få honom på andra tankar och möjligen bredda hans erfarenheter sänds han av föräldrarna iväg på en resa i Sverige. Han kommer utan egentlig anledning till Hjo och därifrån beger han sig båtledes över till Hästholmen. Vätterns skönhet förleder författarinnan till våldsamma utgjutelser och det blir naturligtvis ännu värre när hjälten närmar sig Omberg. Det är ingen hejd på skuggor och dagrar och dunkel och färger. Väl ilandkommen på östgötasidan råkar den unge mannen ut för ett våldsamt åskväder som kulminerar när han befinner sig vid Alvastra kyrkoruin. Här inträder nu den kvinnliga huvudpersonen i handlingen i form av en ljuv kvinnovarelse ledande en liten hind i ett sidenband. Hon är förstas ännu räddare för åskan än den unge mannen och han får tillfälle att — i de anständigaste former — ge henne sitt beskydd. Då uppdyker emellertid på scenen ett av de i förreklamen aviserade originalen, nämligen flickans pappa som visar sig vara överjägmästaren på Omberg.

Den bistre jägmästaren

Han beskrivs som en äldre man med en "sällsynt rörlighet i både anletsdrag och sättet att skicka sig". Han har skarpt markerade anletsdrag och "lifliga svarta ögon, hvilka glänste af eld och lågor". Han var klädd "i en kort mörkfärgad släprock och hade på hufvudet en grön mössa med kokard. I ena handen höll han sin tobakspipa — och ett spanskt rör under armen — i den andra klockan".

Överjägmästaren är inte alls belåten med att finna sin enda dotter omhändertagen i kyrkoruinen av en obekant ung man utan han tar henne omgående med hem efter att grundligt ha läxat upp ynglingen. I fortsättningen utvecklar sig emellertid händelserna inte oväntat så att den unge mannen visserligen far tillbaka till Hjo men sedan återvänder till Hästholmen i hopp att få återse den sköna. Han blir bjuden på middag i överjägmästarbostället — "ett långt, rödmåladt envåningshus, så landtligt inbjudande". Hans förhoppningar att där få råka den tillbedda gäckas dock grymt. I stället har till middagen inviterats en 50-årig major som överjägmästaren själv utsett till lämplig friare åt sin ljuva dotter. I fortsättningen får man vara med om åtskilliga hemliga möten mellan de båda älskande, avnjuta skildringar av hur den elake fadern terroriserar sitt hus — inte minst sin hushållerska — och lära känna majoren som en gentleman, beredd att rymma fältet till förmån för sin yngre rival. Det hela slutar med att det ordnas en stor fest på överjägmästarbostället för all traktnes befolkning där de båda friarna ställer upp i en skyttetävling och där den unge mannen, vars välbärgade föräldrar vederbörligen anlät till Omberg, utgår som segrare. Slutet gott allting gott.

Att berättelsen är en nyckelroman framgår mycket tydligt redan när överjägmästaren införes i handlingen. Författarinnan meddelar nämligen

i en not att hon sommaren 1845 på Omberg lärde känna "de flesta af de i berättelsen spelande personerna" och "derjemte erhöll den högst egendomliga jägmästaren M:s tillåtelse att införa honom så lifs lefvande som möjligt jemte en teckning af hans rum i min tilltänkta skildring. När boken blifvit färdigtryckt erhöll han den och förklarade ej deröfver ringaste missnöje".

Det är helt uppenbart att romanens överjägmästare är identisk med min farfars farfar, hovjägmästaren Jan Modig, som vid den tid det rör sig om var inspektör över Ombergs djurgård och kronopark och bodde på jägmästarbostället Höje. Att han inte reagerade negativt mot den föga smickrande porträtteringen i boken tyder på ett betydligt mer tolerant sinne än det som i romanen tillskrives Ombergsbrudens fader.

Verkligheten bakom romanen

Nu stämmer inte de faktiska förhållandena heller i enskildheter. Jan Modig tillhörde en småländsk bonde- och soldatsläkt med sina rötter i byarna Dädesjö och Söraby norr om Växjö. I början av 1700-talet inflyttade bl.a. en Jon Modig till Växjö och etablerade sig som handlande där. En av hans söner flyttade i sin tur till Karlshamn, gifte sig med en bränneriätkareänka och blev själv handlande och brännvinsbrännare där. Som äldste son i denna familj föddes Jan Modig 1774. Han studerade i Lund och avlade sin juridiska examen 1792, blev så vice härads-hövding och tjänstgjorde bl.a. som t.f. domhavande i Hällestad i norra Östergötland där han träffade sin blivande hustru som var dotter till prosten Carl Laurbeck. 1801 utsågs han till djurvaktare och inspektör vid Ombergs kronopark och 1812 fick han överjägmästares "namn, heder och värdighet" sedan Östergötlands alla riksdagsfullmäktige gjort en särskild framställning härom. 1830 fick han titeln hovjägmästare och 1849 beviljades han avsked. Han dog 1857 och ligger begravnen på Vadstena gamla kyrkogård.

Romanens överjägmästare beskrivs som änkring med en enda dotter, den ljuva hjältinnan i boken. Verklighetens Jan Modig förlorade sin hustru först 1847 och hon fanns alltså i livet sommaren 1845 då fru Carlén säger sig ha besökt Höje. Familjen var också ganska stor, fem söner och fyra döttrar. Av sönerna dog en i unga år, en blev handlande i Vadstena och en annan lantbrukare i Västra Tollstad. Sonen Carl Oscar blev så småningom härads-hövding i Aska, Dals och Bobergs domsaga och sonen Johan Otto — min farfars far — blev ingenjör vid Flottans mekaniska kår och med tiden överste och chef för väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. Han var en av järnvägsbyggaren Nils Ericsons närmaste vänner och eftersom denne saknade eget föräldrahem tillbringade han ofta sin lediga tid på Höje i sin väns barndomshem.

"Bruden på Omberg" stod aldrig brud

Av de många döttrarna gifte sig en med en lantbrukare på Gotland men de tre andra levde ogifta, ett par av dem till mycket hög ålder. Min

Kerstin Modig, förebild till "bruden på Omberg"?

far Einar Modig berättar i sina memoarer¹⁾ hur han besökte "gamla fastrarna" i deras lilla våning i ett gammalt hus vid övre Regeringsgatan i Stockholm med utsikt över bondskjutsarna på Roslagstull. De hade svarta hårklädslar som vid högtidliga tillfällen byttes mot vita och de var omgivna av möbler och släktminnen från hemmet på Höje. Faster Mathilda kom ihåg hur hon förföljts av vargar en vinter på 1830-talet då hon hämtat posten på Omberg. När hon talade om kungen menade hon Karl XIV Johan och hon sade gärna hovjägmästaren när hon talade om sin far. Själv minns jag att min far berättade att båda de gamla tanterna hade bibehållit en tydlig östgötaaccent i sitt tal.

I Emilie Flygare-Carléns roman beskrivs Ombergsbrudens far som en något fjantig, lätt grotesk figur, som gör besynnerliga grimaser och rörelser och som förvänar och skrämmer omgivningen med sina upptåg. Karaktäristiken hänger dock inte särskilt väl ihop, eftersom han samtidigt framställs som en i grunden förståndig gammal man. Det påstås också om honom att han "i sin ungdom varit och även är en stor fruntimmerskarl". Ett bevis härpå skulle bl.a. vara att över soffan i hans rum hängde "en målning, som föreställde en skön grevinna i morgondrägt och vid det ögonblick då hon fäster strumpebandet".

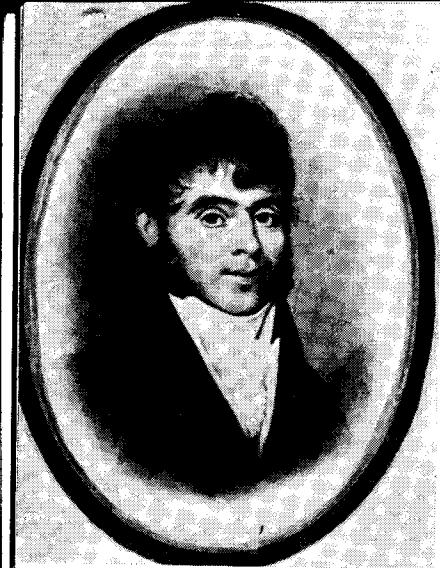
Det må nu vara hur som helst med trovärdigheten i författarinns karaktärsteckning. Vad gäller Jan Modigs attraktionskraft på det motsatta könet finns i alla fall bevarat vissa bevis härpå i form av några rörande brev som hans fästmö Charlotte-Sofie Laurbeck skrev till honom från sitt barndomshem i Hällestads prästgård. Här några exempel:

Fästmöbrev från Hällestad

Hällestad. Den 13 Aug. 1798 ommorgon kl 6

Ömme Vän! Då ödet nekar oss längre vara tillsammans så kan ingen neka mig att med pennan uttrycka några rader till ett älskat

¹⁾ Einar Modig, Diplomattjänst med mellanspel, Stockholm 1954.

Överjägästare Jan Modig
(1774—1857), far till "bruden på Omberg".

föremål — Jag vet du saknar Lotta och denna tanke sätter mig straxt vid bättre lynne om jag så skall kalla det att efter flere timmars öfverlämnande åt sagnaden finna lung i sjelen och det vid upprepande af de förflutna roliga stunder jag hade då jag ägde ditt sällskap. Bästa vän — Jag stod orörlig där jag sist såg dig — mina blickar följde dig men förgäfvades, du var försvunnen. Ack älskade Jan — men jag kom mig ej ifrån stället på en lång stund, lyckan var den, att alla voro mycket rörde af din bortresa så de en gång intet såg mig — men ändå kjände ingen en tusendel hvad mitt hjerta kjände och känner. — — —

Ingenting har passerat som är värt att omtala, allt är i sin gamla ställning, som det var då du reste men Pastorn börjar småningom återfå sitt hurtiga lynne — likvisst har han då ditt namn nämns uppoffrat en och annan djup suck som tagits långt ner ifrån magen, i hvad afsigt vet jag ej. — — —

Roga dig bäste vän! så väl du kan, önskar din Lotta, men glöm ej den som med all tillgifvenhet, ömhet och kärlek oafbrutet lefver till sista minuten af sin lefnad. Din trogna Älskarinna

Charlotte Sophie.

27 Aug. 1798

"... Nu skall jag säga Mudde att Lotta är så förnuftig blefven på en 8 dagar — jag känner alltid en viss tomhet i sjelen och saknad efter dig men det häftigaste, det förtviflade som regerade min sjel är nu öfver — nu först finner jag nödvändigheten, att vi äro åtskildle i alla afseenden, — det är oss båda på ett sätt nyttigt, men hvad gledje blir det icke då vi åter träffas — Gud! hur förtjust skall icke då din Lotta kasta sig i dina armar och utgjuta glädjetårar öfver att få se dig. — — —

I förra veckan var den fru de Laval här som förr bott på Borggård, i sällskap med en fröken de Laval, sin yngste son Lieutenanten och den Baron Ulfsparre som var i sällskap med de Laval då de voro inne hos oss i vintras — de lågo här öfver natten. Pojkarne brydde sig mycket, men mäst Ulfsparren men det så att ingen hörde det; de berömde dig mycket — allt det rogade mig att höra kan du väl tänka — — —."

Ett bröllop år 1800

De unga älskande kunde fira sitt bröllop i juni under det nya århundradets första år och följdriktigt sitt silverbröllop år 1825. Vid detta uppvaktades de bl.a. av en av familjens vänner med ett ståtligt kväde som anges vara författat vid St Ragnhilds källa och där det bl.a. heter:

"Silvermantlad dagen träder upp
solen glänser mildt omkring dess tinning
fullväxt Myrten och ett upfyldt hopp
måla framtiden — och hjertats vinning."

Klädsel för en gentleman

Huruvida silverbrudgummen med tiden förvandlades till det något bisarra original som fru Carlén porträtterar undandrar sig eftervärldens omdöme. Man får det intrycket att han bl.a. var något sprättig och det får kanske ett visst stöd i den bevarade förteckningen på hans kläder från 1799. Enligt denna ägde han bl. a. följande:

Öfverplagg

- 1 Vargskinnspäls
- 1 Slängkappa af mörkblått fint kläde
- 1 Pålsk kappräck af ljusgrå frisade
- 1 Blågrön frisade sourtout
- 1 Grönrandlig Tyg sourtout
- 1 Gul Nankin Öfverräck
- 1 par grå Wadmal Rid Byxor
- 1 mörk melerad klädes sourtout

Han hade också enligt samma "Förteckning" 10 Frackar, 16 västar, 15 par byxor, 28 par strumpor, 12 par stövlar och skor etc. etc.

Hur han skötte sig på Omberg är inte lätt att veta, men i Lantbruksakademiens handlingar för 1827 finns omnämnda "hans stenbrytning, kärrdikningar och odlingar samt användning vid lantbruket på Omberg av artificiella gödningsämnen (benkli o.dyl)". Han ägnade i alla händelser hela sitt liv åt denna uppgift och bodde hela tiden på Höje. Det är väl inte omöjligt att han med åren kan ha blivit något envis och knarrig — kanske vad dagens unga generation kallar insnöad. I varje fall var han tydligen tillräckligt originell för att ge Emilie Flygare-Carlén stoff för sin roman.